

DIỄN ĐÀN VÀ KHUYẾN NGHỊ

ĐÔI NÉT VỀ MẠCH LẠC VÀ LỖI MẠCH LẠC CỦA HỌC SINH

PHAN THỊ AI

(NCS, ĐHKHXH & NV, ĐHQG TP HCM)

1. Hiện nay, có nhiều ý kiến nhận xét rằng bài viết tập làm văn của học sinh ngày càng kém. Hiển nhiên, điều này xuất phát từ nhiều nguyên nhân khác nhau nhưng có lẽ một trong những nguyên nhân chủ yếu là việc thực hành rèn luyện kĩ năng nói / viết chưa được chú trọng đúng mức. Cụ thể, trong đánh giá chất lượng bài viết, thường có lời phê là “diễn đạt thiếu mạch lạc” nhưng thế nào là diễn đạt thiếu mạch lạc thì chưa được giải thích rõ. Qua khảo sát thực tế, chúng tôi xin khái quát bước đầu về loại lỗi này.

2.1. Khái niệm

Theo cách nhìn thống nhất hiện nay, *mạch lạc* là mạng lưới gắn kết những nội dung được trình bày giữa các từ trong câu, các câu trong đoạn và các đoạn trong văn bản một cách hợp lí, chặt chẽ trong một tổng thể có nghĩa. Theo *Từ điển tiếng Việt: Diễn đạt là làm cho nội dung tư tưởng, tình cảm được tỏ rõ bằng ngôn ngữ hoặc hình thức nào đó*. [Hoàng Phê, 1995, NXBĐN, tr.249]

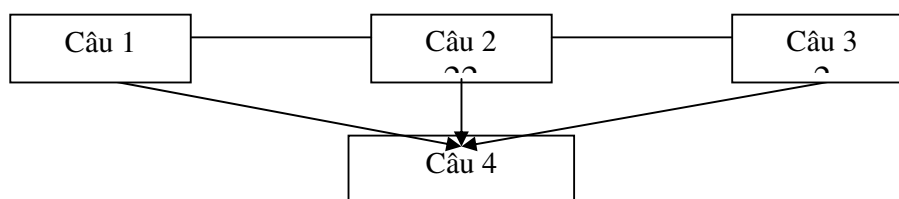
Trong một bài viết, nếu người viết trình bày nội dung theo trình tự rõ ràng, hợp lí, logic và

chặt chẽ trong một chủ đề thống nhất thì đó là diễn đạt mạch lạc.

VD [1]: (1) *Những cách chống nạn đói chia làm mấy hạng: như cấy nấu rượu bằng gạo hay bắp, cấy các thứ bánh ngọt... để cho đỡ tốn ngũ cốc.* (2) *Như vùng này san sẻ thức ăn cho vùng khác, đỡ đầu cho các vùng khác.* (3) *Như ra sức tăng gia trồng trọt các thứ rau khoai (...)* (4) *Nói tóm lại bất cứ cách gì, hãy làm cho dân đỡ đói lúc này và ngăn ngừa nạn đói mùa sau, chúng ta đều phải làm cả.*

(Hồ Chí Minh)

Trong ví dụ trên, tác giả tập trung triển khai chủ đề “chống đói”. Trước hết phải tiết kiệm lương thực (câu 1), kế đến phải chia sẻ lương thực (câu 2), đồng thời phải tăng gia trồng trọt các cây lương thực (câu 3). Và chốt lại vấn đề: làm bất cứ việc gì để đỡ đói và ngăn đói (câu 4). Nội dung các câu đều có liên quan chặt chẽ với nhau, cùng tập trung về chủ đề chung. Người đọc có thể hình dung được mạng lưới mạch lạc giữa các câu trong một chỉnh thể văn bản như sau.

Trái lại, nếu diễn đạt thiếu chính xác, không liên thông, nội dung rối rắm, khó hiểu thì có thể xem là diễn đạt thiếu / không mạch lạc. Xem ví dụ sau:

VD [2]: (1) *Đào đã có một chút ý chí muốn sống, người dân ở nông trường rất là lương thiện, khi mà ngày đầu tiên mà Đào đến nông trường Điện Biên.* (2) *Với tâm trạng buồn bã, họ đã khuyên răn và lo lắng cho Đào.* (Bài làm của học sinh)

Rõ ràng là ở câu (1), các thành phần trong câu không được sắp xếp một cách hợp lí nên nội dung diễn đạt đứt mạch. Ngữ đoạn *người dân ở nông trường rất là lương thiện* đặt ở giữa hai ngữ đoạn cùng nói về nhân vật Đào là không thích hợp. Mối quan hệ giữa câu (1) và (2) tuy trên bề mặt văn bản có thể nhận ra là phép thế đại từ (*họ* thay thế cho *người dân ở nông trường*) nhưng khó lòng nói được là đã mạch lạc.

VD [3]: (1) *Đất nước hai tiếng thật thiêng liêng và cao quý.* (2) *Hình ảnh đất nước từ ngàn xưa thì đơn giản mộc mạc đến đáng yêu và đáng quý.* (3) *Tình yêu quê hương đất nước được thể hiện trong hầu khắp các tác phẩm như “Đất nước” của Nguyễn Đình Thi trong những lĩnh vực văn nghệ.* (4) *Nhưng tựu trung lại về đất nước, một cái nhìn rất đôi mộc mạc đơn sơ đều thể hiện một cách rõ nét trong tác phẩm “Đất nước” của Nguyễn Khoa Điềm nhưng cũng nhiều những chiến công hiển hách.* (Bài làm của học sinh)

Đây là đoạn mở bài tập làm văn của học sinh giới thiệu về tác giả Nguyễn Khoa Điềm và bài thơ “Đất nước”. Nội dung đoạn văn trên trình bày lộn xộn, kết hợp từ ngữ thiếu chính xác, không rõ ràng: làm cho người đọc khó thể nắm bắt được ý người viết muốn trình bày. Đoạn văn này diễn đạt thiếu mạch lạc.

Trong nhận thức của chúng tôi, lỗi mạch lạc là loại lỗi mà người nói / viết sắp xếp các ý không logic, thiếu tập trung thể hiện một chủ đề trọn vẹn nào.

2.2. Phân biệt lỗi không mạch lạc và lỗi thiếu mạch lạc

2.2.1. Lỗi không mạch lạc

Trong thực tế giao tiếp, ngoại trừ những trường hợp bệnh lí, loại lỗi hoàn toàn không mạch lạc hầu như không xuất hiện. Nói cách khác, dù về hình thức hay nội dung, dù nhiều hay ít, giữa các phát ngôn bao giờ cũng có mối quan hệ nào đấy.

VD [4]: *Một người đàn ông đi bộ vào trong một cái quán. Quán bar bán bia rất ngon. Bia này hầu hết được sản xuất ở Đức. Đức đã đi đến chiến tranh với Anh...*

Đọc chuỗi câu trên, không ai giải mã được nội dung gì mặc dù người đọc có cảm giác các câu có sự liên kết với nhau về mặt hình thức, ở đây là lặp từ vựng. Đây là chuỗi câu không mạch lạc.

Tương tự như vậy, ta có ví dụ sau:

VD [5]: *Tôi đã mua một chiếc xe Ford. Chiếc xe mà Tổng thống Wilson lái xuống Champs Elyness thì màu đen. Người Anh đen đang thảo luận rộng rãi. Cuộc thảo luận giữa các chủ tịch kết thúc vào cuối tuần. Một tuần có bảy ngày. Mỗi ngày tôi cho con mèo của tôi ăn. Các con*

mèo có bốn chân. Chú mèo nằm trên thảm. Thảm có ba chữ cái.

[Brown-Yule, NXB.ĐHQGHN, 2002, tr. 306]

Các từ ngữ gạch dưới trong các câu ở ví dụ [5] được xếp theo kiểu móc xích, giống nhau từng đôi một, nhưng chỉ có sự liên hệ với nhau về mặt hình thức (các dấu hiệu tường minh chỉ quan hệ liên kết) còn cả chuỗi câu không có quan hệ ngữ nghĩa với nhau, người đọc không hiểu được nội dung đoạn văn. Vì vậy, chuỗi câu này cũng không mạch lạc.

Trên đây là những tập hợp câu được tạo nên nhằm thuyết minh cho các câu đứng cạnh nhau, có liên hệ về hình thức với nhau nhưng không mạch lạc. Quan sát một ví dụ khác (trong báo Quốc gia, Băng-cốc, Thứ tư ngày 4/12/1991) ở cùng một cột tin.

VD [6]: *Tin phóng sự cho biết, có ít nhất 14 người chết hôm thứ bảy sau khi uống một loại thức uống có rượu rẻ tiền, nâng tổng số người bị chết vì ngộ độc thức uống trong vòng hai ngày qua. Trận động đất đo được 5,7 độ rích- te và nhận biết được không bao lâu trước 10 giờ 50 phút sáng. Đài truyền thanh Bu-ca-roi đã đưa ra lời tường thuật chính thức như đã nêu. Judge Neil Dennison đã nói rằng Robert Phee, 23 tuổi, một kĩ thuật viên của vở nhạc kịch hài nổi tiếng “Hoa hậu Sài gòn” đã bị “sững sờ vì sự hào hứng và tính kịch nghệ sân khấu” của 8 vụ cướp lấy đi của anh ta 15.000 bảng Anh.*

Các câu trong ví dụ trên không có vẻ gì là liên quan với nhau. Trường hợp này là các tin tức tổng hợp trong một cột tin “Vòng quanh thế giới”. Và chỉ cần phân đoạn chính xác thì lập tức chúng trở thành ba văn bản con. So sánh với mẫu tin sau đây (trong cùng xuất xứ ví dụ trên).

VD [7]: *LIMA – Hôm thứ hai cảnh sát cho biết có ít nhất 20 thành viên của tổ chức chống đối Shining Path đã bị giết trong thời gian cuối tuần bởi các đội viên dân phòng nông thôn được Chính phủ vũ trang. Cảnh sát cũng nói rằng có hai người đã bị những kẻ chống đối giết chết – một người chủ nông trại đã từ chối đưa tiền cho họ và một người khác bị buộc tội là người chỉ điểm. Những người chống đối nói rằng họ có kế hoạch để làm cho được cái mà họ gọi là “cuộc đình công có vũ trang” trong ngày hôm qua và trong ngày hôm nay, để đánh dấu sinh nhật lần*

thứ 57 của cựu Giáo sư đại học Abimael Guzman, người đã thành lập tổ chức *Shining Path*.

Các ngữ liệu này rất khác nhau về tính mạch lạc, nội dung các câu trong ví dụ [7] có liên quan với nhau vì chúng **cùng nói về** những vấn đề có liên quan đến tổ chức **Shining Path**. Đây là đoạn văn mạch lạc. Ngược lại, các câu trong ví dụ [6] lại chẳng liên quan gì với nhau, đây là dạng tin tổng hợp, rất hiếm thấy trong thể loại văn bản tin, kết quả là đoạn văn này không mạch lạc.

Thực tế, các câu đứng cạnh nhau trong văn bản viết, các lượt lời luân phiên nhau trong văn bản nói không bao giờ là không mạch lạc. Chúng ta có khái niệm “*không mạch lạc*” (incoherent), nhưng khái niệm này thường chỉ nói đến “*lời nói bị lú lờn thời không có trật tự*” và những chuỗi lời của những người mắc bệnh tâm thần.

Edmonson (1981) khi khảo sát vấn đề về cái gì phân biệt giữa các văn bản mạch lạc với các văn bản đứt mạch, ông cũng đã quả quyết rằng khó mà tạo ra những văn bản không mạch lạc từ những câu ngẫu nhiên đứng cạnh nhau. Bởi vì nói chung, theo ông, người ta có thể tạo ra một vài kiểu ngữ cảnh đem lại tính mạch lạc cho bất kì tập hợp câu nào. Như vậy, theo Edmonson, chuỗi câu nào cũng có thể tạo ra tính mạch lạc, không có chuỗi câu ngẫu nhiên đứng cạnh nhau mà không mạch lạc.

Quan điểm của Van Dijk (1977) thì hoàn toàn trái ngược. Theo Dijk, có những chuỗi câu không mạch lạc.

VD (7): *Chúng ta sẽ có một số khách ăn trưa.*

Calderon đã là một nhà văn lớn.

Từ ví dụ của ông, rõ ràng ta cũng không dễ gì nhận ra sự liên quan giữa hai câu này, mặc dù Edmonson đã đưa ra một ngữ cảnh để thiết lập mối liên hệ giữa chúng nhưng thực tế phải chăng đó chỉ là điều suy luận chủ quan của người đọc. Để giải thuyết được như vậy, người đọc/ nghe phải có một khả năng xử lí rất tài tình mới có thể cung cấp một ngữ cảnh thích hợp. Nhưng trong thực tế không có những lượt lời như vậy.

Từ phân tích một số quan điểm và các ví dụ trên, chúng ta có thể khẳng định một điều rằng: một văn bản bao giờ cũng mạch lạc. Một chuỗi câu tình cờ đứng cạnh nhau, chuỗi câu của người bệnh tâm thần, thậm chí chuỗi câu có liên kết

không mạch lạc là những trường hợp đặc biệt do cố ý tạo ra hoặc thần kinh không bình thường. Điều này có nghĩa là không có lỗi hoàn toàn không mạch lạc trong quá trình tạo lập văn bản.

Nếu có những văn bản mà các nội dung trình bày không tập trung về một chủ đề nào đó thì không phải là lỗi không mạch lạc mà là lỗi thiếu mạch lạc.

2.2.2. Lỗi thiếu mạch lạc

VD [8a]: “*Vẻ đẹp tiềm ẩn của người đàn bà khi cam chịu yêu thương chồng con là đề tài muôn thuở của thơ phú Việt Nam nước ta như là chị Dậu của Nam Cao, Thúy Kiều của Nguyễn Du. Tuy thế mà hai nhà thơ nổi tiếng trên văn đàn chính là Nguyễn Minh Châu và Kim Lân không hẹn mà gặp nhau ở tính cam chịu đựng người phụ nữ trong hai tác phẩm lòng danh thiên hạ...chỉ khác nhau là người vợ nhất có tên là Thị cho dù tên này chỉ là chữ lót chỉ phái yếu, còn người đàn bà kia không có cái tên mà bà con làng xóm gọi thắm thiết là người đàn bà hàng chài...*”.

Mặc dù đoạn văn viết có nhầm lẫn về nội dung *chị Dậu* của Ngô Tất Tố, nhà văn và nhà thơ, dùng từ ngữ không phù hợp *lòng danh thiên hạ*, phối hợp từ ngữ trong câu chưa chuẩn *Tuy thế* (thường đứng ở đầu câu mà ý nghĩa đối nghịch với câu trước), sắp xếp các câu chưa logic, song một số người đọc vẫn có thể đoán biết được nội dung chính: *vẻ đẹp tiềm ẩn của người đàn bà cam chịu là đề tài muôn thuở của văn học Việt Nam*. Nhưng nếu chỉnh sửa lại đoạn văn như ở ví dụ [8b].

VD [8b]: *Vẻ đẹp tiềm ẩn của người đàn bà là yêu thương chồng con và cam chịu (A). Đây là đề tài muôn thuở của thơ văn Việt Nam (A'). Thời kì phong kiến có nhân vật Thuý Kiều của Nguyễn Du (aa'1). Thời Pháp thuộc có Chị Dậu của Ngô Tất Tố (aa'2). Sau Cách mạng Tháng tám, có Thị trong “Vợ nhặt” của Kim Lân (aa'3). Và thời nay, có một người đàn bà không có tên, được bà con làng xóm thắm thiết gọi là Người đàn bà hàng chài của Nguyễn Minh Châu (aa'4).*

So sánh hai ví dụ trên, ta thấy đoạn văn trong ví dụ [8b] mạch lạc hơn [8a]. Ta có thể khái quát từ đoạn văn [8b] công thức như: A -> A' = aa'1 + aa'2 + aa'3 ... (A là câu chủ đề, A' là câu chuyển ý gắn kết giữa chủ đề với các câu dẫn

chứng: aa'1, aa'2... tập trung làm sáng tỏ chủ đề). Còn đoạn văn [8a] thì diễn đạt thiếu mạch lạc.

Từ những điều vừa sơ lược trình bày bên trên, dùng nó làm xuất phát điểm để khảo sát

1000 bài tập làm văn có độ dài từ 4 trang đến 8 trang giấy tập khổ 20x15 của học sinh lớp 12, với 11 loại lỗi phổ biến, chúng ta có được bức tranh lỗi như sau:

STT	Loại lỗi	[1] 0 -> 1 lỗi		[2] 2 -> 3 lỗi		[3] 4 -> 6 lỗi		[4] Trên 6 lỗi	
		SL	%	SL	%	SL	%	SL	%
1	Dấu câu	2	0.2	143	14.3	305	30.5	550	55.0
2	Dùng từ	9	0.9	213	21.3	446	44.6	331	33.1
3	Quy chiếu	194	19.4	568	56.8	228	22.8	10	1.0
4	Trật tự tuyến tính	80	8.0	289	28.9	443	44.4	188	18.8
5	Phong cách	202	20.2	688	68.8	100	10.0	10	1.0
6	Lệch ý	245	24.5	662	66.2	86	8.6	7	0.7
7	Thiếu ý	18	1.8	252	25.2	442	44.2	288	28.8
8	Trùng lặp	81	8.1	201	20.1	281	28.1	437	43.7
9	Không logic	142	14.2	208	20.8	369	36.9	281	28.1
10	Viết lan man	18	1.8	153	15.3	224	22.4	605	60.5
11	Không tách đoạn	31	3.1	158	15.8	395	39.5	416	41.6

Nhìn vào bảng, có thể thấy một số lỗi về dấu câu, dùng từ, trật tự tuyến tính, thiếu ý, trùng lặp, viết lan man, không tách đoạn ở mức độ 3 tức có từ 4-> 6 lỗi, mức độ 4 tức có trên 6 lỗi chiếm một tỉ lệ rất cao. Các loại lỗi còn lại như quy chiếu, phong cách, lệch ý, không logic cũng chiếm một tỉ lệ không ít. Tất cả những điều này, dù nhìn từ cấp độ quan hệ giữa các bộ phận trong câu hay quan hệ giữa các câu đều là nguyên nhân dẫn đến lỗi mạch lạc. Tuy nhiên, các loại lỗi ở mức độ 3 và mức độ 4 tính chất không liên thông (đứt mạch), dễ nhận diện hơn và các loại lỗi mạch lạc giữa các phát ngôn (nghe mạch) tác hại của nó xét về mặt thông báo cũng lớn hơn. Tất nhiên, để có được một cái nhìn có ý nghĩa thực hành, cần khảo sát và phân tích từng loại lỗi cụ thể, lúc đó mới đề xuất các biện pháp sửa chữa hữu hiệu, góp phần nâng cao năng lực nói / viết cho học sinh.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2008), *Ngữ văn 12*, tập 1&2, NXB Giáo dục.
2. Bùi Minh Toán - Lê A - Đỗ Việt Hùng (2002), *Tiếng Việt thực hành*, NXBGD.
3. Diệp Quang Ban (2009), *Giao tiếp diễn ngôn và cấu tạo văn bản*, NXBGDVN.
4. Nguyễn Hiến Lê - Nguyễn Quyết Thắng (2002), *Chúng tôi tập viết tiếng Việt*, NXB Thanh niên.

5. Nguyễn Quang Ninh (1997), *150 bài tập rèn luyện kỹ năng dựng đoạn văn*, NXB GD.

6. Nguyễn Thị Thìn (2003), *Về mạch lạc của văn bản viết*, Ngôn ngữ số 3.

7. Brown, Gillian and Yule G (1983), *Discourse Analysis*. Cambridge University Press.

8. Halliday M.A.K., Hasan R (1976), *Cohesion in English*. Longman, London.

9. Hoàng Phê (1997), *Từ điển tiếng Việt*, NXB Đà Nẵng.

10. <http://papyr.com/hypertextbooks/comp1/coherent.htm>

(Ban Biên tập nhận bài ngày 15-05-2010)

HỘP THƯ

Trong tháng 5/2010, **NN & ĐS** đã nhận được thư, bài của các bạn: Đặng Hữu Hưng, Nguyễn Diệu Anh, Nguyễn Thị Thu Hương, Vũ Thị Thùy Dung, Phạm Tất Thắng, Phạm Thị Như Hoa, Nguyễn Thị Lương, Nguyễn Đăng Sửu, Trần Hữu Mạnh, Dương Kỳ Đức (Hà Nội); Đỗ Phương Lâm (Hải Phòng); Bùi Thị Lân (Quảng Ngãi); Tôn Nữ Mỹ Nhật (Quy Nhơn); Lê Thị Thanh Tâm, Phan Thị Ai (TP HCM); Trần Minh Thương (Sóc Trăng); Phạm Văn Hoá (Đà Lạt).

Toà soạn **NN & ĐS** xin chân thành cảm ơn sự cộng tác của quý vị và các bạn.

NN & ĐS